

ОХОРОНЕЦЬ ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА УПА

Серед нічної тиші нижній стукіт у вікно: 3-1-3. Вмить прокинувся, вихопив пістоль із-під подушки, скоро пролунало ще тихіше 2-1-2. Так, це хлопці, сказала «Маня» — (хатне псевдо Катерини Зарицької «Монети» — Головної провідниці УЧХ,) і пішла відчинити вікно та привітати гостей. Невдовзі в хаті вже були Головний командир УПА Роман Шухевич і з ним два особисті охоронці «Зенко» і «Левко».

Любомир ПОЛЮГА, Учасник Визвольних Змагань

Це була перша моя зустріч із славними охоронцями. Дуже хочеться залишити згадку про цих мужніх хлопців, які були незмінними охоронцями про Головному командирові УПА до його смерті. На жаль, зібрані матеріали від очевидців, рідної сестри, друзів та органів безпеки не всі підтверджені і збігаються. Про родовід і родинні зв'язки «Зенка» розкаже його рідна сестра Ірина Заець-Хименко, яка нині після ув'язнення в інтинських таборах проживає у Черкасах.

Михайло Заяць народився 28 вересня 1921 р. в с. Берлин Бродівського повіту у свідомій українській сім'ї. Закінчив сільську семирічну школу. Він був завжди веселий, сміливий, гарно співав, брав участь у всіх шкільних заходах, виставах, усюди, де збиралась молодь. Мав акторські здібності — граючи різні ролі, прекрасно вмів перевтілюватися, що в майбутньому, згадує сестра Ірина, нероз'яснено в пригоді під час підпільної діяльності брата.

Ще юнаком Михайло включився у національне життя села. Був членом товариства «Луг», вступив до ОУН. За активну політичну діяльність разом із старшим братом Володимиром (членом ОУН, вояком УПА, який під псевдо «Лисовий» діяв на терені Брідщини, загинув у вересні 1950 р.) був ув'язнений польською владою в Березі Картузькій (1937 — 1939 рр.). Старожили Берлина згадують Михайла як великого патріота.

1942 року Михайла брали в Німеччину. Знання німецької мови допомогло йому втекти та перейти на нелегальне становище. Згодом Михайло включився у визвольну боротьбу. На жаль п. Ірина не має точних даних про його діяльність, тільки знає, що він займався виготовленням необхідних документів для українського підпілля. Певно, не відав, що згодом стане великим фахівцем у цій царині.

На той час Михайло (далі розповідає сестра Ірина) перебував у Берлінському самооборонному кущовому відділі, яким керував уродженець Берлина Михайло Дудка, псевдо «Стефанівський». В документах РВ НКВС-НКВД у списку 31-го повстанця куца «Стефанівського» Михайло Заяць стоїть під номером 9. («Список бандитів, состоящих на учете в Бродском РО НКВД-НКГБ по состоянию на 20.07.1945 г.»). За даними іншого документа — доповідна записка «О результатах ликвидации банд-бойовок» від 23 серпня 1945 р. — говорить про те, що шість повстанців, серед них Михайло Заець вийшли із бойки «Стефанівського» і перебувають в іншому районі.

Далі розкаже Генерал-хорунжий УПА Василь Кук: «Зенко-Влодко» навчався техніки виготовлення документів, печаткарства у талановитого майстра-печаткаря Григорія Васьковича у Берліні. Михайло, маючи вроджені задатки до малювання, різьбярства швидко опанував це мистецтво і в майбутньому передавав іншим. Я цінував «Зенка» як мужнього, одчайдушного

повстанця, як здібного і талановитого печаткаря. З його рук виходили відбитки печаток, документів, яких навіть експертам було дуже важко розрізнити».

1945-1946 рр., як печаткар, був при полковникові В.Куку, а 1946 року переходить у підпорядкування до Головного командира УПА Романа Шухевича і стає рівночасно його особистим охоронцем.

Для праці над матеріалами, зустрічей з командирами УПА, контакту із зовнішнім світом Головному командирові УПА необхідні були підпільно-штабні квартири («хати»).

Таку зв'язкову «хату» в 1946 р. організувала зв'язкова Роман Шухевича Оля Ільків «Роксолана» разом із Головною провідницею УЧХ Катериною Зарицькою «Монетою» в Княгиничах Рогатинського району. В цій підпільній хаті, застосовуючи свою майстерність побудови бункерів, «Зенко» разом із другим охоронцем «Левком» побудували за останнім словом конспірації невеликий бункер.

З початку грудня 1946 р. із такого бункера, також збудованого «Зенком» і «Левком», довелося мені забирати матеріали при ліквідації «всіпаной» конспіративно-штабної хати Головного командира УПА Романа Шухевича у Львові по вул. Сулеймирського 4.

Для існування конспіративної хати в Княгиничах була створена підпільна сім'я. Господинею хати була Оля Ільків «Роксолана» з маленькою донечкою Дзвінкою, Любомир Полюга «Богдан» став чоловіком Олі і батьком Дзвінки, сестрою Олі — Катерина Зарицька «Монета».

В той час, коли Командир із Катериною Зарицькою працювали над політичними матеріалами, в другій кімнаті «Зенко» сидів біля швейної машини, витягав свій інструмент, маленькі загострені голки, долота, сверла і займався виготовленням печаток. Я дуже дивувався — щойно в цих руках був автомат, граната, а тут така тонка художня робота. «Зенко» майстерно вирізав на гумі нову ідентичну до відбитку печатку, автомат у цей час лежав біля нього заряджений.

Свою майстерність «Зенко» старався передати мені. З перших хвилин нашого знайомства ми побраталися. «Зенко» був шатеном з гарними синіми очима, кучерявим волоссям. Типовий бойовик — рішучий, мужній і дуже відважний. Усі хатні любили його за ширину і веселу вдачу. У трудні хвилини завжди знаходив вихід.

Якось на третій день гостювання у нас Провідника з охоронцями трапилась несподіванка. Внаслідок необережності, через незачинене вікно сусідка побачила, в хаті чужу людину. (Це був «Зенко», який сидів за машиною до шиття). Настала загроза ліквідації хати. Із крайньої небезпечної ситуації вийшла «Монета». «Зенка» перодягнули в подерту одягу, обмазали шию і руки копотом із примуса, він виглядав як «мінйало» із Бессарабії. В торбі в нього були шматки тканини, які мав виміювати на картоплю. Насамперед зайшов до сусідки Марти, яка бачи-

Михайло Заяць «Зенко»

ла його через вікно. Симпатичного молдаванина Марта навіть запросила на вечерю. Обходивши село, ввечері, як стемніло, повернувся до хати. Тут пригодились «Зенкові» акторські здібності, роль молдаванина-мінйала зіграв бездоганно.

Остання моя зустріч із «Зенком» і «Левком» була 15-го вересня 1947 р. — тоді вони залишили хату і за завданням Командира пішли в терен.

21 вересня 1947 р. потрапляє в руки КГБ Катерина Зарицька «Монета». Наступного вечора, останній раз в охороні, відпроваджую Головного командира Романа Шухевича в Рогатинський ліс і передаю по зв'язку. Повертаючись, в Рогатині, в перестрілці, важко поранений, потрапляю в руки чекістам. Хата в Княгиничах ліквідується.

Така ж підпільно-конспіративна хата була у Грімному Комарнянського району. Господинею хати була Дарка Гусяк «Алейка», її мати та зв'язкова Головного командира Р.Шухевича Марта Пашківська «Мартуня». Після провалу хати в Княгиничах сюди приходив Командир із особистою охороною («Зенком» і «Левком»), який деякий час — днів з десять тут перебував.

На початку 1948 року хата була розконспірована. Якось непередбачено в кімнату зайшов дільничний міліціонер і побачив озброєних «Зенка» і «Левка». В перестрілці «Зенко» ліквідує ворога. Командира в хаті тоді не було.

Після провалу «хат» в Княгиничах і Грімному у Командира було ще дві запасні «хати» у Львові: в Лисиничах в домі пані Олени Яремкової, а також на вулиці Маріупольській, 32 у помешканні пані Марії Угрин. У цих підпільних «хатах», де Провідник перебував зиму 1947-1948 рр., були сконструйовані криївки, добре замасковані тими ж «Зенком» і «Левком», яким дав високу оцінку сам Роман Шухевич. Весною 1948 року в Бібречському лісі на Львівщині був зачитаний наказ Проводу про нагородження Командира охорони бойки Р.Шухевича — Михайла Заяця «Влодка».

Нову підпільну хату в Білогорщі біля Львова організують Дарка Гусяк і Галина Дидик «Анна», зв'язкова Головного командира УПА. Ця штабна квартира проіснувала з 1948 р. по 5-те березня 1950 р. Тут винахідливі «Зенко» і «Левко» зробили дві криївки. Одну, невеличку, замасковану дерсв'яною перегородкою, на другому поверсі «хати». Другу — під домом. 3-го березня, довідавшись про небезпеку, яка загрожувє «хаті» в Білогорщі, Командир

відправляє «Зенка» і «Левка» перевірити готовність резервних «хат» прийняти Провідника. Тому 5-го березня в критичний момент Командир був без охорони. Після смерті Головного командира УПА Романа Шухевича полковник Василь Кук направляє «Зенка» і «Левка» в розпорядження крайового провідника Західноукраїнських земель Романа Кравчука.

Перебуваючи в підпіллі, Михайло Заяць підтримував зв'язок із родиною. Так, 1949 року він двічі відвідував старшу сестру Юстину, яка лежала в лікарні у Львові. До молодшої сестри, яка каралась в інтинських таборах, «Влодко» пише два листи.

Ось декілька рядків із листа від 25.08.1949 р.: «Я гуляю по волі, для мене немає перешкод, живу серед тих, «чорніших чорної землі»... і працюю. — Згадаю про Тебе — контраст».

В другому листі від 29.01.1950 р.:

«Від часу могойого відходу формально і від останньої нашої зустрічі пройшло дуже небагато часу, та історія його дуже багата, розказувати може тільки той, хто переживав його. Вступаючи в завод, зустрівся з багатьма перешкодами, щоб повернути їх, потрібно було перейти школу життя; кому пощастило, кому ж ні — вступив в інший завод.

Будучи вже кілька років в одному заводі, я при звичайстві до одного фаху і робота стала відомою, ясно, певною. Маючи добру працю, не думаю покидати її. На заробіток не дивлюся. Заплати повністю вистарчає для мене. І так, кохана сестро. Зміст могого оповідання короткий, думаю, для Тебе ясний і зрозумілий, напевно, завидуєш мені і всім таким, як я, такого шляху».

В обох листах була зазначена адреса відправника: Львів вул. Костюка 4 кв. 2. Щерба Антоніні.

6 березня 1950 р. Ірина отримала поштівку від Мирона Марецького із застереженням не писати на попередню квартиру. Це була остання звістка сестрі Ірині про брата Михайла. Далі сліди повстанця губляться. За однією з версій «Зенко»-«Влодко» за допомогою підроблених документів легалізувався в Польщі, там проживав і помер.

Інша з версій впливає з архівної довідки — на основі документа від 26 червня 1956 р., в якому уповноважений управління КГБ при РМ СРСР по Львівській області у Бродівському районі повідомляє начальника УМВС Львівської області про синів спецпоселенки Теклі Володимирівни Заяць (матері повстанця). Зокрема, про Михайла читаємо наступне: «Заяць Михайл, 1922 года рождения уроженец села Хмелевое (тепер Берлин) Бродовського району Львовської області в банде ОУН находився с 1944 года под кличкой «Влодко», ликвидирован в 19... (нерозбірливо) году на территории Вольнской области, акта о его ликвидации в райапарате не имеется».

Що ж до року загибелі повстанця, то його важко розібрати через незрозуміле виправлення, з якого проглядається 1955 рік. Навіть якщо взяти до уваги цю дату, то поки що не з'ясованим залишається точне місце та обставини загибелі повстанця.

Про другого охоронця Романа Шухевича, блондина середнього росту, дуже тактовного, інтелігентного, завжди врівноваженого «Левка» на превеликий жаль жодних даних не маю. Навіть не зумів до цього часу дізнатися його справжнє ім'я та прізвище. **ШП**